

DØMT TIL AUTONOMI¹

– Om den ydrestyrede selvforvaltning

Benny Karpatschof & Nini Prætorius

Die Autonomie ist die Beschaffenheit des Willens, durch die er sich selbst Gesetz ist.
(Kant 1994).

Aufklärung ist der Ausgang des Menschen aus seiner selbstverschuldeten Unmündigkeit.
(Kant 1995)

I det oplysningsprogram, Kant proklamerede med så flotte formuleringer som i de to ovenstående citater var *autonomi* og *myndighed* hans kernebegreber. Autonomi er alternativet til den heteronome slavetilstand, som hidtil havde hersket under fyrsternes despoti og religionens dogmatik. Og myndighed skulle mennesket erhverve sig gennem selvoplysning og ikke-autoritær pædagogik.

Hans paroler er, om noget, endnu mere aktuelle i dag. Autonomi og selvforvaltning er, bl.a. som resultatet af to århundreders indsats af oplyste reformatorer som Kant, blevet selvindlysende værdier i ethvert demokrati. Netop derfor er der grund til at reagere, når disse begreber bliver udsat for kidnappingsforsøg, hvor de på mere eller mindre subtil måde underkastes en betydningstransplantation, så de reelt kommer til at pege på det stikmodsatte. Hvor de på Orwellsk vis bliver indlemmet i en *doubletalk*, så autonomi bliver varemærket for heteronomi, og hvor myndiggørelsen af næsten bliver en bestræbelse på at fastholde denne i en tilstand af umyndighed.

Sådan perspektiveredes den aktuelle samfundsvikling under et møde i Psyke & Logos' redaktion. Vi fandt, inden for en lang række forskellige sektorer, en overgribende tendens, hvor bestræbelser i retning af at fremme individuel ansvarlighed og autonomi foretages på en undertiden nok så autoritær måde. I denne tidens smeltedigel fusionerer oplysningstidens idéer om frigørelse og selvstændighed med postmoderne managementteori og bu-

---

1 Gk. *autonomia*, uafhængig, som lever efter sine egne love, fra *auto*-»selv« + *nomos* »skik, lov«.

reaokratisk forvaltning af behandlingsapparat, undervisningssystem og socialforvaltning. Tidstypiske problemer i kravet til individuel selvforvaltning støder her sammen med grundlæggende indre modsigelser i frigørelsens dialektik. Hvor går grænsen mellem velfærd og social kontrol? Hvornår bliver det pædagogiske ideal om individets autonomi til kronisk umyndiggørelse? I termer af Riesmans (1969) socialpsykologiske udviklingsteori har vi bevæget os fra først det *traditionsstyrede*, *derpå det indrestyrede* og så *det ydrestyrede* menneske til nutidens forening af de to sidste individualitetsformer i form af *den pådømte autonomi eller den ydrestyrede selvforvaltning*.

Hvor Sartre (1997) definerer eksistensen som en livsvarig dom til frihed, ser de nye regimente i erhvervsliv og offentlig sektor individet som underkastet et krav om ydrestyret selvforvaltning.

Forskellen mellem den sande og den falske autonomi ligger i den faktiske *locus of control*. Ved den sande autonomi er det myndige enkeltpersoner, som i fællesskab styrer samfundets anliggender. Ved den falske autonomi er det omvendt samfundsmæssige strukturer og kræfter, som på en undertiden usynlig måde styrer enkeltpersonerne.

Temannummerets perspektivering vedrører ikke en afvisning af tiltag, der ofte er både relevante og potentielt frigørende, men derimod forskellige former for enøjet ideologisk idealisering og blindhed over for de mulige faldgruber og fælder, som er knyttet til disse tiltag:

1. Der kan være tale om en ansvarsforflygtigelse, hvor den ansvarlige instans i frigørelsens navn lægger ansvaret for en evt. fiasko over på dem, som denne instans har påtaget sig ansvaret for.
2. Der er ofte tale om, at den erklærede frigørelse fra den ansvarlige myndighed dækker over en forstærket social kontrol.
3. Overgangen fra autoritær styring til erklæret autonomi kan være besmykket med en påstand om frivillighed, selv om det nye system indebærer implicite eller eksplicite trusler om sanktioner, hvis ansvarsoverdragelsen ikke forvaltes, som den ansvarlige myndighed ønsker det.

Alle disse tre tendenser er således et udtryk for den overgang fra ekstem til internaliseret kontrol, som Foucault har beskrevet (Martin, 1988). Den negative dialektik ved denne overgang består i, at selvkontrollen bliver etableret som et eksternt krav, og ofte samtidig, i tilgift, underkastes en ekstem kontrol af selvkontrollen.

Det ser altså ud til, at der inden for en lang række felter er tale om en endnu ikke generelt begrebsliggjort tendens til at forene to umiddelbart modstridende udviklingslinjer i modernismen siden oplysningstiden:

På den ene side

- individets selvforvaltning, myndighed, for ikke at sige autonomi på den anden side
- statsliggørelse, bureaukratisering, institutionaliseret social kontrol.

Når disse tendenser smelter sammen, kan vi få en socialteknokratisk Medusa – i forlængelse af Foucaults beskrivelser i *Selvets teknologier* (ibid.), men i endnu mere subtil form.

Ud fra Nadja U. Prætorius' signalement er det konstituerende princip for den ydrestyrede autonomi:

1. Målet med individets selvudvikling er defineret udefra
2. Ansvar for målopfyldelse pålægges individet
3. Kontrollen med målopfyldelse er ekstern

Sigtet med temanummeret er ikke en klapjagt på moderniseringsbestræbelser i retning af individuel frigørelse og myndiggørelse under velvillig omsorg, men et ønske om, at ansvarspersonerne i deres bestræbelser på at frigøre og myndiggøre dem, de har ansvaret for, besinder sig på deres reelle ansvar, og især ansvaret for deres udøvelse af skjulte overgreb i autonomiens navn.

At der er tale om et særdeles distribueret og næsten allestedsnærværende samfundsmæssigt fænomen, viser sig i antallet af de enkeltsektorer, hvori dette fænomen kommer til udtryk.

A. I den *pædagogiske sektor* florerer følgende paroler:

- Det kompetente barn, hvor ansvaret flyttes fra de tidligere pædagogiske instanser, forældre og skole over til barnet selv, der derfor må udstyres med en kompetence til overtage den opdragelse, som de førnævnte har opgivet.
- Ansvar for egen læring, undervisningssystemernes udlægning af undervisningsmål og metoder.

B. Inden for *socialsektoren* møder man disse slagord:

- Kontraktliggørelse, hvor der indgås en kontrakt mellem sagsbehandler og klient med krav om, at klienten udvikler ansvarlighed og autonomi, en kontrakt, som udtrykkeligt indeholder bestemmelser om sanktioner, hvis dette ikke opnås.
- Familierådslagning, hvor forældremyndighedsindehaverne animeres til sammen med familie- og vennenetværk at opstille en plan, der kan gøre familien selvberørende mht. de foreliggende omsorgs- og opdragelsesproblemer.
- Brugerinddragelse, brugerstyring, hvor socialpædagogiske programmer slører forskellen mellem socialarbejdere og klientel.
- Aktivering, hvor den arbejdsløse er forpligtet til at fastholde sin aktivitet efter udstødningen af arbejdsmarkedet.

C. Inden for *Kriminalforsorgen* er en stærk trend:

- De kognitive behandlingsprogrammer, der skal programmere individet til at få kontrol over sig selv.

D. Inden for *Arbejdslivet* er der følgende idéer, som har været, om man så må sige, markedsførende i de senere år:

- Værdibaseret ledelse, der kræver, at den ansatte identificer sig med virksomhedens målsætning.
- Selvstyrende grupper, som tilsyneladende flytter kontrollen ned fra toppen til bunden.
- Omstillingsparathed, hvor individet kommer udviklingen i møde ved med opladt sind at tilpasse sig til stadig nye krav, ikke blot til arbejdsform, men også til personlighed.
- Stress-coping, der udvider kravet til medarbejderen om at skulle følge med i et stadig øget tempo til oven i købet at gøre det uden at blive stresset.

Redaktionen har søgt at dække alle disse sektorer – med den hensigt at give et indtryk af udviklingen inden for de fire sektorer hver for sig, men først og fremmest for at give et fælles signalement af det overgribende fænomen, der som en pandemi synes at ramme samfundslivet i dets helhed. Det er dette fænomen, som har givet anledning til titlen: Dømt til autonomi, men som mere stringent kan bestemmes som ydrestyret selvforvaltning.

Vi har opdelt temaartiklerne i en indledende almen del, samt de 4 sektioner, som er beskrevet ovenfor.

I den almene del er der tre artikler af idehistorisk karakter:

Peter Buch Jensen har skrevet to artikler til denne del og indleder med artiklen *Det (måske knap så frie) autonome subjekt?* Gorm Harste skriver om *Individet i kontraktssamfundet*. Og Peter Buch Jensen afslutter den almene del med *Frihedens former og felder*.

I den pædagogisk-udviklingspsykologiske del er der fem artikler:

Stefan Herman skriver om begrebet *Kompetenceudvikling*. Jan Kampmann behandler kravet om refleksivitet i *Det selv-i-agt-tagelige barn*. Per Fibæk forholder sig i *Pædagogikken og det tabuiserede fremskridt* mildt kritisk til, hvad han opfatter som dette temanummers bagstræberiske tendens. Jytte Bang tager på den anden side i sin artikel *Skønne malerier og skræmmende billeder* princippet om *Ansvar for egen læring* under kritisk behandling. Ivy Schousboe diskuterer selve begrebet *Autonomi – som udviklingsmål for børn*.

I afdelingen om socialektoren er der ligeledes fem indlæg.

Nanna Mik-Meyer problematiserer ud fra et interaktionistisk perspektiv *Personlig udvikling som målsætning for revalidering*. Kaspar Villadsen ser med *Socialt arbejde og subjektivering* på de indre brydninger i socialpolitikken, hvor borgeren på en gang skal betragtes som et selvberørende subjekt og som en potentiel genstand for »pastoral omsorgsmagt«. Benny og Lone Karpatschof belyser i artiklen *Familierådslagning – den gode vilje og den genstridige virkelighed* problemerne med at frugtbar gøre en autonomibestræbelse inden for det underområde af socialektoren, der omfatter børn/unge og deres forældre. Knud Erik Petersen giver i *Den enestående anden* en analyse af forskellige og delvis modstridende krav, der stilles til relationen mellem socialarbejder og klient. I *At skabe en klientbegreb* diskuterer Benny Karpatschof på linje med Knud Erik Petersens artikel forskellige opfattelser af denne relation, sådan som de kommer til i bogen *At skabe en klient*².

De to sidste sektorer er ikke behandlet i samme omfang som de to foregående, idet der i hver af sektorerne kriminalforsorg og arbejdsliv er en enkelt artikel.

Yngve Hammerlin beskriver med *Omsorg, behandling, men også sublimet metoder for sosial kontroll og underkastelse i et repressivt system* den aktuelle status af de behandlingsmæssige tiltag inden for kriminalforsorgen. Og ud fra sine erfaringer som psykoterapeut giver Nadja Ulla Prætorius i *Livet som undtagelsestilstand* et »ret alarmerende billede« af den karriere-ramte og tilsyneladende succesfulde borger.

Med hensyn til en nærmere introduktion af de mange temaartikler skal vi blot henvise til de resuméer, der som en varedeklaration subs. appetitvækker er anført i toppen af alle artikler.

Under strengen bringer vi fire artikler. Den første med titlen, *Mennesket som selvfortolkende vesen: Et essay om drøm, vitenskap og psykisk realitet sett i lys av sentrale tema hos Charles Taylor og Donald Meltzer* er første del af en serie, forfattet af den norske psykiater Jon Morgan Stokkeland, hvori han forsøger at indkredse den mangfoldighed af beskrivelsesmodeller, der er nødvendige for at begribe menneskesindets mangeartede komplekse facetter, som på en og samme tid giver plads til både tegn- og symbolniveauer. Den anden er af amanuensis i psykologi Anders Degn Pedersen, som i artiklen *Hjernen, bevidstheden og Zenons paradoks* først argumenterer for slående ligheder mellem forklaringskløften inden for den moderne neurovidenskabs modeller om hjerne-bevidstheds-forholdet og Zenons paradoks,

---

2 (Järvinen & Mik-Meyer 2003).

og dernæst er fortalere for et alternativt paradigme, hvor neurovidenskabernes empiriske undersøgelser tager hensyn til hvorledes specifikke områder af hjernen er involveret i hele organismens forskellige aktiviteter i sin omverden.

Dernæst følger litteraten Lisa Korsbechs artikel, *Narrativitet, recovery og evidens*, hvori forfatteren præsenterer og diskuterer begrebet »recovery«, som er på vej til at blive integreret i den internationale forståelse af skizofreni og andre psykiske sygdomme. I sin diskussion redegør forfatteren dels for begrebets historiske udvikling og evidens, dels peges der på, hvorledes »recovery« med »fortællingen« som bindeled på ny vil kunne bidrage til at etablere forbindelse mellem psykiatri, psykoanalyse, og litteraturvidenskab.

Tilslut bringes en artikel af lektor i psykologi Jan Tønnesvang, *Integrativ tænkning og psykologisk forskningsmetodik*, hvori forfatteren fremstiller en begrebsramme for forståelsen af fænomener – herunder psykiske – i verden. Med basis i *holontænkning* hævdes det, at ethvert fænomen dels har en inderside og en yderside, og dels eksisterer som *entalsmanifestation* og dels i en *flertalssammenhæng* med andet. Pointen i forhold til en psykologisk forskningsmetodik er, at alle disse sider og manifestationer må tages i betragtning, hvis man vil forstå psykiske fænomener i deres fulde kompleksitet uden at lave uhensigtsmæssige reduktioner af disse.

Endelig har vi to anmeldelser. Jan Nielsen anmelder James H. Kleiger's bog *Disordered Thinking and the Rorschach*, og Jesper Hermann videregiver med sin overkskrift »Hvordan gør vi bedst ondt mod andre« sit indtryk af bogen *Ondskabens psykologi*, som er skrevet af Rolf Kuschel og Fazel Zand med bidrag af Jan Øberg.

Som afslutning på dette sidste nummer af Psyke & Logos i 2004 bringer vi nedenfor en liste over de personer, der til redaktionens såvel som vore forfatters udelte glæde har påtaget sig at *reviewe* dette års artikler; vi takker dem varmt for deres engagerede og konstruktive kritik samt generøse forslag til forbedringer:

Amris, Stine
 Anasarias, Ernesto
 Andersen, Jens Hj.
 Arenas, Julio
 Bertelsen, Jens
 Brinkmann, Sv.
 Elsass, Peter
 Hunsdahl, Jørgen
 Haagensen, Jan Ole
 Ianev, Pernille
 Jørgensen, Carsten René
 Katzenelson, Boje
 Køppe, Simo
 Mathiassen, Charlotte

Mikkelsen, Elisabeth Naima
 Munck, Hanne
 Mørch, Sven
 Nissen, Morten
 Poulsen, Arne
 Refby, Mirjam Høffding
 Regel, Stephen
 Rønsbo, Henrik
 Schouesboe, Ivy
 Schultz, Erik
 Skovlund, Henrik
 Thobo-Carlsen, John
 Tschertok, Julius

Og til allersidst ønsker redaktionen at bringe nogle mindeord over prof. K.B. Madsen, som døde for et lille år siden. K.B. Madsen var et meget aktivt medlem af dette tidsskrifts rådgivende gruppe. Han deltog altid i møderne i denne gruppe, og han var en flittig deltager i Psyke og Logos årlige konferencer. Som dansk psykologis Grand old man vil han blive savnet, ikke mindst af redaktionen af Psyke & Logos.

REFERENCER

- JÄRVINEN, M. & N. MIK-MEYER (2003): *At skabe klient – institutionelle identiteter i socialt arbejde*, Hans Reitzels forlag.
- KANT, I. (1994): *Grundlegung zur Metaphysik der Sitten* Hamburg Felix Meiner, 1795.
- KANT, I. (1995): *Was ist Aufklärung? – Ausgewählte kleine Schriften*, Hamburg: Thalia Universitätsbuchhanlung, 1783.
- MARTIN, L.H. et al. (1988): *Technologies of the Self: A Seminar with Michel Foucault*. London: Tavistock.
- RIESMAN, D. (1969): *The Lonely Crowd: A Study of the Changing American Character*; New Haven, Connecticut : Yale University Press, 1950.
- SARTRE, J.P. (1997): *Eksistentialisme er en humanisme* Kbh.: Hans Reitzel, 1946.